

Марія ЯНКОВА

Kafedra slov'âns'kih mov Nacional'nogo pedagogičnogo universitetu
imeni M. P. Dragomanova
e-mail: kosytsa@gmail.com
ORCID 0000-0001-7732-065X

Мотив хвороби в історії літератури і культури посттоталітарних країн Центрально-Східної Європи

**The motive of the disease in the history of literature and culture
of the post-totalitarian states of Central and Eastern Europe**

The article is dedicated to the issues considered during the international conference “The motive of the disease in the history of literature and culture of post-totalitarian states of Central and Eastern Europe”, which took place on November 6, 2020. The main topics of the speakers were focused on the disease as a weakness in the literature, the trauma of loss, the theme of illness and healing in world literature from its beginning to the present, including the periods of Kyiv Rus, Renaissance, Baroque and Modernism and the traumatic experience in the narratives of the Holodomor, Ukrainian women’s prose and the ability of Ukrainian sacred and decorative, as well as modern women’s art to visualize the disease and help artists overcome their injuries.

Key words: motive of illness, trauma, healing, narrative, Ukrainian women’s prose, post-totalitarian states, Central and Eastern Europe, vytynanka (papercutting), art therapy, Ukrainian visual culture, Ukrainian sacred art.

Стаття присвячена питанням, що розглядалися під час міжнародної конференції „Мотив хвороби в історії літератури і культури посттоталітарних країн Центрально-Східної Європи”, що відбулася 6 листопада 2020 року. Основні теми доповідей були сфокусовані на питаннях хвороби як дефекту у літературі, на травмі втрати, тематиці хвороби й зцілення у світовій літературі від її початку до сьогодення, включно з періодами Київської Русі, Ренесансом, Бароко і Модернізмом та побутування травматичного досвіду в наративах Голодомору, сучасної української жіночої прози і здатності українського сакрального і декоративного, а також сучасного жіночого мистецтва візуалізувати хворобу і допомагати митцям здолати свої травми.

Ключові слова: мотив хвороби, травма, зцілення, наратив, українська жіноча проза, посттоталітарні країни, Центрально-Східна Європа, витинанка, арт-терапія, українська візуальна культура, українське сакральне мистецтво.

6 листопада 2020 року відбулася онлайн-конференція під назвою „Мотив хвороби в історії літератури і культури посттоталітарних країн Центрально-Східної Європи”, організована Кафедрою україністики Варшавського університету і Лабораторією досліджень української ідентичності. Знаковим є те, що зазначена конференція мала відбутися ще у березні цього особливого 2020 року, коли весь світ зіштовхнувся з непередбачуваним випробуванням. Саме з огляду на загальні карантинні обмеження цей захід з обговорення теми хвороби двічі переносили через несподіване поширення нового вірусу. Цей факт лише унаочинив, що мотив хвороби був і залишається актуальним у творах усіх часів, починаючи з біблійних і закінчуючи сучасними, насамперед, у літературі. Природно, що більшість сучасних романів, повістей на разі були присвячені захворюванням, що вже знайомі людству: онкології або ж аутизму, утім без сумніву, хвиля творів про події, викликані Covid-19, незабаром постануть перед сучасними читачами й дослідниками.

Після традиційного відкриття зустрічі завідувачкою Кафедри україністики докторкою Катажиною Якубовською-Кравчик і докторкою Мартою Замбжицькою обговорення теми розпочала авторитетна вчена, докторка Івона Борушковська з Ягеллонського університету виступом „Хвороба – дефект – література: дослідницькі перспективи”. Авторка вже багато років вивчає явище хвороби як симптом найновішої культури, мистецькі репрезентації травми і літературу дефекту в українському модернізмі.

Докторка габілітована Агнешка Матусяк Вроцлавського університету запропонувала до уваги слухачів доповідь „Травма втрати. *Мабуть Естер* Каті Петровської”. Киянка за походженням, Катя Петровська, видала у Німеччині книгу про трагічні події Бабиного Яру, представлені крізь призму сімейної хроніки. Українською її переклав відомий перекладач Юрій Прохасько. Загалом книга видана вже 18-ма мовами. Учасники конференції мали змогу ознайомитися з чудовим аналізом твору, здійсненим відомою дослідницею травми в літературі Агнешкою Матусяк.

Темою хвороби й зцілення пронизана вся світова література від її початку до сьогодні; ні часи Київської Русі, ні Середньовіччя, ні епохи Ренесансу і Бароко не є винятками. Яскравим підтвердженням цього були доповіді професорки Варшавського університету Валентини Соболев „Мотив чудесного зцілення в літературі бароко”, доцентки Східноєвропейського університету імені Лесі Українки Оксани Вишневської (Луцьк) „Християнський контекст мотиву сліпоти-прозріння в *Повісті минулих літ* і польських хроніках”, магістерки Київського університету імені Тараса Шевченка Марії Янкової (Київ) „Духовне і тілесне каліцтво. *Casus* Касіяна Саковича у *Літосі...* Петра Могили”.

З великою увагою було прослухано доповіді дослідниць ближчого нам періоду літератури професорки Східноєвропейського університету імені Лесі Українки Терези Левчук (Луцьк) „Психопатичний компонент модерністської

літератури” і докторки Марти Качмарчик з Люблінського католицького університету Івана Павла II „Присутність досвіду хвороби і втрати у текстах Лесі Українки”.

Дослідження сучасної літератури на конференції представила докторка Моніка Зелінська з Університету соціальних і гуманітарних наук (Варшава) у доповіді „Мотив хвороби у романі Єлени Чижової *Час жінок*”. Продовжила розмову про сьогодення, його нюанси на українському ґрунті, докторка Пауліна Олеховська (Варшавський університет) в розвідці „Хвора душа – хворе тіло. Травма у сучасній українській прозі”. На прикладі новели Тетяни Мальярчук *Біс голоду* авторка показала, що травмованість є, можливо, основним мотивом сучасної української літератури. Ідея „звірячого” голоду, дискурс „їжі” і цікаве спостереження дослідниці, що внучка у творі продовжує постійно переживати травму бабусі, бо травма мігрує і не зникає – одні із головних аспектів, порушених Пауліною Олеховською. Замовчуваний радянською владою злочин Голодомору 1932-1933 років буде ще неодноразово виринати в українській літературі, оскільки ця рана залишається свіжою і до наших часів, і, вірогідно, є найбільш болючою для українського народу в XX столітті.

У науковому огляді „Нарації про хворобу і суспільна активність їхніх авторів на вибраних прикладах української популярної літератури” докторка Марта Замбжицька (Варшава) проаналізувала зокрема присвячену хворобі раку творчість і діяльність журналістки Яніни Соколової, літературним результатом якої стала її сповідальна повість у співавторстві з письменницею Ольгою Купріяном під назвою *Я, Ніна*. Книга є щоденником пережитої хвороби, героїня ділиться потрясіннями, які змушена була пройти, щоб вибороти у хвороби життя. В наступній книзі *Рікі та дороги*, розглянутій дослідницею, автор Марк Лівін розповідає про іншу хворобу, а саме синдром Аспергера. Цей твір викликає зацікавлення ще й тому, що його цільовою аудиторією є підлітки, а книг для молоді про хворобу, що вчать приймати інакшість іншої особистості на українському книжковому ринку не так і багато.

Надзвичайно цікаві думки висловив професор Фелікс Штейнбук з Університету Коменського (Братислава), який одним із перших в Україні звернувся до проблематики тіла в літературі. Його багатоаспектна розвідка „Хворобливий сон Іванди у повісті Олеса Ульяненка *Седой*” вписала творчість автора, який помер у 2010 році, у світовий літературознавчий контекст. Олесь Ульяненко прожив лише 48 років, водночас, залишив понад 20 романів та безліч повістей, одну з яких блискуче проаналізував професор.

Неймовірно цікаві питання підняла у доповіді „Семантичне поле відьомства в сучасній українській літературі (на матеріалі *Казки про калинову сопілку* Оксани Забужко)” доцентка Київського університету імені Тараса Шевченка Галина Жуковська, запропонувавши подивитися на явище відьомства у літературі крізь призму лікування і цілення, прийняття чужої „іншості”, а не лише чаклування і таврування.

Завідувачка кафедри української літератури, професорка Східноєвропейського університету імені Лесі Українки Галина Яструбецька (Луцьк) у розвідці „Психофізіологія митця в диспозиції до стилю” здійснила глибокий і ретельний літературознавчий аналіз цієї теми. Доповіді доценток цього ж університету Оксани Теревус „Не треба боятися хвороб – вони гартують тіло і душу (за книгою житейських і духовних настанов Мирослава Дочинця *Многії літа. Благії літа*)” і Вікторії Соколової „Художня функційність фізичних дефектів у творчості Кнута Гамсуна” яскраво завершили літературознавчу частину конференції.

На завершення зустрічі всі мали приємність прослухати доповідь, яка торкалася питань не лише літератури, а й медичної термінології, що дуже урізноманітніло і додало особливого наукової глибини обговоренню. Викладачка та докторантка Кафедри україністики Варшавського університету Оксана Борис (Варшава) представила аналітичну ґрунтовну розвідку „Хвороба з людським обличчям або про епоніми у медичній термінології”.

Деякі дослідників присвятили свої виступи темі хвороби й тілесності в образотворчому й декоративному мистецтвах. Доктор Катажина Якубовська-Кравчик у дослідженні „Хворе тіло – мертво тіло у сучасному українському сакральному мистецтві” на прикладі робіт сучасних майстрів продемонструвала пошуки і рішення сучасних українських митців для візуальної передачі хвороби і страждання в іконописі. Натомість докторка Зінаїда Косицька з Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України (Київ) у доповіді „Мистецтво витинання як творчість і як арт-терапія (на матеріалах України середини XX – початку XXI ст.)” засвідчила, що створення яскравих паперових композицій неодноразово рятувало українських майстринь від ностальгії, покращувало фізичний і душевний стан, вертало їм психічну рівновагу. Аналіз стану сучасної української візуальної культури, а саме „Мотиву хвороби в українському жіночому мистецтві” на прикладі робіт-інсталяцій і фото-робіт молодих авторок здійснив докторант Варшавського університету Міхал Шимко. Відзначимо, що ці дві доповідачки і доповідач проілюстрували свої висновки презентацією самобутніх творів сучасних українських митців образотворчого й декоративного мистецтва, що стало колоритним завершенням цієї надзвичайно цікавої і плідної конференції, до якої всі дослідники і дослідниці підготували доповіді на найвищому професійному рівні.